

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL: FILOLOGIE

NEOVICTORIANISMUL ÎN ROMANUL BRITANIC ȘI AMERICAN CONTEMPORAN

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:

PROF. UNIV. DR. EMERIT ADINA CARMEN CIUGUREANU

STUDENT-DOCTORAND:

ELENA MUSTĂȚEA (CĂS. ENCIU)

CONSTANȚA

2022

CUPRINS

INTRODUCERE

CAPITOLUL UNU: ABORDĂRI TEORETICE ALE ROMANULUI NEOVICTORIAN

- 1.1.Context teoretic: Revizitarea epocii victoriene
- 1.2.Bătălia prefixelor
- 1.3.Neovictorianismul de la început și până în prezent: dimensiuni metaliterare ale romanelor neovictoriene contemporane
- 1.4.Rescrieri neovictoriene ale genului literar neovictorian

CAPITOLUL DOI: „SUB OCHII LUI” REPREZENTĂRI ALE FEMEII ÎN ROMANELE NEOVICTORIENE

- 2.1. Reprezentări ale femeii emancipate în romanul lui John Fowles (*The French Lieutenant's Woman*)
- 2.2. Interogarea conceptului de feminitate în *The Journal of Dora Damage* (2008) [*Jurnalul Dorei Damage*] de Belinda Starling
- 2.3. (Re)Modelarea personajelor feminine în *Mr. Timothy* (2006) [*Domnul Timothy*] de Louis Bayard și în *Florence and Giles* (2010) [*Florence și Giles*] de John Harding

CAPITOLUL TREI: ÎN SPATELE UȘILOR ÎNCHISE: MODURI DE REPREZENTARE ALE FEMEII ÎN ROMANELE LUI MICHEL FABER, SARAH WATERS ȘI JOHN FOWLES

- 3.1. Dicotomia înger-monstru în *The Crimson Petal and the White* (2002) [*Petala stacojie și cea albă*] de Michel Faber
- 3.2. „Învață care e locul tău”: Mister, melancolie și anorexie ca forme de nebunie în *The French Lieutenant's Woman* (1969) (*Soția locotenentului francez*) și în *The Crimson Petal and the White* (2002) [*Petala stacojie și cea albă*]
- 3.3. Feminitate toxică în *Fingersmith* (2002) [*Hoțul de buzunare*] de Sarah Waters

CAPITOLUL PATRU: REPREZENTĂRI ALE MASCULINITĂȚII NEOVICTORIENE ÎN VIZIUNEA LUI JAMES WILSON ȘI A LUI MICHEL FABER

- 4.1. Spațiul public și spațiul privat în biografiile neovictoriene: *The Dark Clue* (2001) [*Indiciul compromițător*] de James Wilson
- 4.2. Domesticitatea masculină în *The Crimson Petal and the White* (2002) [*Petala stacojie și cea albă*] de Michel Faber

CAPITOLUL CINCI: ELEMENTE NEOVICTORIENE ÎN ROMANELE STEAMPUNK CONTEMPORANE

- 5.1. Portretul unei subculturi „vaporoase”
- 5.2. Texte imaginare, aburi și corsete
- 5.3. Istorie, fantezie și pastiş în romanele steampunk

CONCLUZIE

BIBLIOGRAFIE

REZUMAT

Cuvinte cheie: neovictorianism, steampunk, nostalgie, femeia emancipată, bioficțiune, feminități, masculinități, identitate, melancolie.

Această teză doctorală investighează nașterea romanului neovictorian în contextul dezvoltării neovictorianismului ca eveniment cultural. Primul capitol al acestei teze analizează evoluția termenului „neovictorianism” din momentul primei apariții și până la încercările recente de a găsi o definiție suficient de flexibilă pentru a permite un nivel rezonabil de consens cu privire la identitatea sa complexă și o canonizare a romanelor acceptate ca fiind neovictoriene.

Primul capitol începe cu explorarea diacronică a termenului „neovictorian” din momentul conceperii lui în anul 1997, urmând drumul complicat pe care l-a avut în lupta cu diferite denumiri și până la o relativă stabilitate pe care o are în prezent. Această explorare istorică a termenului a făcut posibilă verificarea fiecărui nume propus să răspundă interesului generat de subiect, ducând la redenumirea trendului cultural propus. În ciuda numărului tot mai mare de romane aparținând acestui gen literar, nu i-a fost dedicat un anume domeniu disciplinar, fapt ce a favorizat propunerea unei noi nomenclaturi care să o distingă. Fiecare nume nou a intrat în competiție cu cel care i-a precedat, și, astfel, când termenul „neovictorianism” și-a făcut apariția, justificarea sa a permis, inevitabil, atât analizarea termenului, cât și a fenomenului, ceea ce a ajutat la umplerea golurilor neobservate anterior.

Cel mai puternic competitor al termenului „neovictorian” a fost „post-victorian,” care probabil nu a prevalat din cauza interpretării nefericite date prefixului „post” ca urmare a complicațiilor în interpretare la care a fost supus conceptul de „postmodernism.” În ciuda favorizării evidente a prefixului „neo-,” validarea lui în literatura de specialitate și în cadrul evenimentelor academice organizate sub acest nume, se datorează mai degrabă unei pure întâmplări decât garanției unei clarificări de natură intrinsecă și denotativă.

Menționarea teoriilor elaborate de Louisa Hadley (2010), Ann Heilmann și Mark Llewellyn (2010), precum și cea elaborată de Kate Mitchell (2010) în dialog cu Marie-Louise Kholke (2008), cercetătorul principal în acest domeniu, a facilitat înțelegerea diferențelor de opinie în abordarea fenomenului, diferențe ce au drept cauză cel puțin doi factori. În primul rând, romanul neovictorian s-a dezvoltat de-a lungul a trei decenii, fapt ce ridică posibilitatea de a se fi modificat pe parcurs, accentuând instabilitatea sa conceptuală. În al doilea rând, autorii menționați definesc genul literar din perspective parțiale care se concentrează pe aspecte care sunt scoase în evidență în detrimentul altora.

În privința scoaterii în evidență a anumitor nuanțe, în *Neo-Victorian Fiction and Historical Narrative. The Victorians and Us* (2010), Louisa Hadley subliniază căutarea asumată a particularităților istorice, un aspect pe care ea îl apreciază ca fiind mai important decât calitatea supraréală a construcțiilor textuale și din media. În timp ce definiția dată de Hadley ignoră elemente importante ale romanului neovictorian, ea poate fi aplicată la un înalt standard de rigurozitate în mod special romanelor pseudo-victoriene, în care fidelitatea istorică ocupă un rol central, deși se observă natura iluzorie a unei reconstituiri istorice, a cărei veridicitate nu ar putea fi demonstrată oricum.

În studiul *Neo-Victorianism: The Victorians in the Twenty-First Century, 1999-2009* (2010), Heilmann și Llewellyn disting în mod specific un tip de roman a cărui acțiune se petrece în epoca victoriană, de care un roman victorian, precum cel definit de Hadley, nu poate fi separat de neovictorian datorită implicării acestuia în procesul autoreflexiv de re-descoperire, re-interpretare și re-vizualizare a epocii victoriene. Folosirea termenului de „autoreflexiv” răspunde nevoii de a sublinia faptul că nici imitația și nici pastişul nu ar putea să dea naștere romanului neovictorian. Conceptul poate fi privit din două perspective: pe de o parte subliniază

că întoarcerea la trecut și reformulările sale sunt motivate de atitudini de critică literară, și pe de altă parte, subliniază dialogul inițiat între conjuncturile metaistorice și cele metaculturale, între trecut și prezent. Astfel, termenul implică natura speculativă a relației dintre cele două cadre temporale, întrucât perspectiva prezentului prin prisma căruia este văzut trecutul, îl colorează și îl contaminează. Trecutul este văzut din perspectiva nevoilor, deficiențelor și ideologiilor contemporane, în timp ce este reflectat, în multe feluri, în prezent. Deși această definiție este mai sofisticată, este considerate incomplete deoarece îi lipsesc clarificările referitoare la termenul de „autoreflexiv,” o deficiență care a condus la complicații în timp.

Contribuția adusă în anul 2010 de Kate Mitchell la definirea termenului a fost aceea de a problematiza conceptul Lindei Hutcheon de „metaficțiune istoriografică” și de a crea un canon neovictorian desprins din categoria generală a romanului postmodern în care a fost inclus. Acest lucru se datorează faptului că Mitchell vede romanul neovictorian ca pe un text comemorativ sau un proces specific memoriei culturale, având ca prioritate reconstruirea trecutului ca amintire în detrimentul expunerii limitelor pe care le are cercetarea istorică prin caracterul metafictional intenționat spectaculos aflat la baza înțelegerii postmodernismului în ficțiune. Prin insistența de a demonstra că romanul neovictorian are posibilitatea de a recupera o parte a trecutului pierdut, Mitchell se apropie de Hadley, dar se concentrează pe noțiunile de memorie și amintire și nu doar pe istorie. Totuși, propunând conceptul de text comemorativ ca o paradigmă diametral opusă metaficțiunii istoriografice, Mitchell riscă să se îndepărteze de definiția dată de Heilmann și Llewellyn în 2010, limitând astfel posibilitatea romanului neovictorian de a exprima o critică incisivă și accentuată la adresa politicilor de reprezentare folosite în trecut.

Marie-Louise Kohlke (2008) accentuează valoarea semantică a termenului „neovictorianism” prin adăugarea conceptului de fantezie, pentru că, în opinia ei, prezența termenului în contextul neovictorianismului este justificată nu doar pentru a reconstitui așa cum susține Hadley, dar și pentru a redescoperi, reinterpretă, revizualiza, așa cum propun Heilmann și Llewellyn, de a reaminti trecutul, așa cum susține Mitchell, precum și de a imagina acest trecut, dintr-o varietate de rațiuni contemporane, precum revendicarea identității individuale sau naționale, lupta pentru justiția reparatorie simbolică și plăcerea escapismului.

Definiția elaborată de Marie - Louise Kohlke în articolul “A Neo-Victorian Smorgasbord: Review of Ann Heilmann and Mark Llewellyn’s ‘Neo-Victorianism: The Victorians in the Twenty-First Century, 1990-2009’” subliniază, din punctul meu de vedere, două curente importante. În primul rând, termenul „autoreflexiv,” așa cum a fost prevăzut, a devenit problematic din cauza conexiunii sale cu deconstructivismul postmodernist caracteristic criticii realiste. În lumina noilor tendințe narative din secolul XXI, precum evidențiază și analiza romanelor incluse în corpusul acestei teze, compendiumul strategiilor și resurselor metafictionale care au rezistat în timp au fost cele care au ajuns să fie cunoscute prin includerea în texte literare și nu produc scurt-circuite, precum cele folosite de strategiile postmoderne, cu scopul de a înșela așteptările cititorului. (*Journal of Neo-Victorian Studies*, 2010, 3/1: 210-211) Aceasta se datorează, desigur, primului motiv menționat mai sus drept cauză pentru discrepanțele dintre definițiile principale. Se poate ca renunțarea treptată la experimentul metafictional radical să fie una dintre marile schimbări pe care le-a suferit romanul în evoluția sa. În al doilea rând, așa cum limitele temporale ale conceptului de „victorian” au fost extinse dincolo de perioada cronologică a domniei reginei Victoria pentru a include întreg secolul al nouăsprezecelea și chiar prima decadă a secolului al douăzecilea, așa au oscilat și eforturile de a defini genul de la caracteristici stricte până la criterii mai flexibile și comprehensive, care tind să lărgască canonul, mai degrabă decât să-l restrângă.

Capitolul teoretic a analizat, de asemenea, principalele genuri epice ale secolului al nouăsprezecelea, care sunt dubluri naturale ale subcategoriilor romanului neovictorian. Când se face aluzie la romanul neovictorian ca fiind o categorie de roman care se întoarce la

predecesorul său victorian, există dificultăți în a înțelege ce reprezintă acest hipotext colectiv și care sunt caracteristicile sale formale și tematice. Din punct de vedere practic, un asemenea „roman victorian” apare ca „arhetip” din câteva motive: secolul al nouăsprezecelea a fost o perioadă a marilor inovații, întinderea sa pe o perioadă istorică extinsă duce la o varietate de abordări, ce includ numeroase evenimente istorice, sociale și culturale, libertatea de exprimare fiind un atu important în absența constrângerilor copyright-ului, de exemplu.

Capitolul a trecut de asemenea în revistă acele categoriile romanului victorian care se remarcă prin faptul că generează teme, personaje și resurse stilistice și narrative folosite de neovictorienii în procesul de reabilitare și reciclare. A fost de asemenea explorată o posibilă taxonomie a formulelor generale, care au luat naștere prin adaptarea și apropierea romanului victorian. Dacă printre caracteristicile generale ale romanului victorian se numără dimensiunea considerabilă a acestuia și bogăția detaliilor, este de așteptat ca romanul neovictorian să împărtășească aceleași caracteristici. Acest prim capitol recuperează taxonomiile de diferită proveniență și stabilește o corespondență între romanul secolului al nouăsprezecelea și apropierea sa neovictoriene. Subgenurile neovictoriene sunt: romanul polițist neovictorian, romanul senzational, biofichiuarea neovictoriană și sub-categoriile sale (biofichiuarea inspirată de viețile celebrităților, biofichiuarea personajelor marginalizate și biofichiuarea apropiată), romanul gotic neovictorian, ucronia neovictoriană și romanele steampunk neovictoriene.

Capitolul teoretic situează romanul neovictorian în contextul fenomenului cultural numit neovictorianism, pentru a explora posibilele cauze care, combinate, au condus la hotărârea și tenacitatea cu care autorii contemporani privesc secolul al nouăsprezecelea. Aceste considerații metaculturale acoperă un spectru larg, de la speculațiile pe marginea importanței artei fotografice și până la probleme mai pragmatice și chiar mercantile, precum diversele procese care au transformat cultura într-o resursă exploatabilă din punct de vedere economic. Principalele teorii care au fost schițate pentru a ajunge la originile fenomenului provin dintr-o varietate de perspective și au fost grupate sub titlurile generale de factori politici, sociali, psihologici, culturali, economici și academici. În acest fel, prima parte a tezei îndeplinește obiectivele generale propuse în capitolul introductiv.

În ceea ce privește următoarele patru capitole ale acestei teze, ele au fost direcționate către analiza unui număr de romane publicate între anii 1969 și 2011. Selectarea unui set heterogen de romane a asigurat cea mai largă acoperire posibilă a clasificărilor prezentate de critici, așa cum au fost expuse în primul capitol.

Romanele incluse în corpus exemplifică cele trei tipuri de revizitare a secolului al nouăsprezecelea pe care Dana Schiller (1997) le identifică în romanul neovictorian: revizuirea anumitor predecesori (*Fingersmith* (2002), *Florence and Giles* (2010), *Mr. Timothy* (2006)), noi aventuri ale personajelor cunoscute (*The Dark Clue* (2001)) și noi ficțiuni care sunt bazate pe convențiile literare specifice secolului al nouăsprezecelea (*Fingersmith* (2002), *The Crimson Petal and the White* (2002), *The Journal of Dora Damage* (2008), *The French Lieutenant's Woman* (1969)). De asemenea, romanele alese acoperă clasificarea propusă de Louisa Hadley în 2010 privind modul în care textele contemporane relaționează cu trecutul: întoarcerea în trecut poate fi mediată de un text victorian, fie prin convențiile victoriene fie prin prisma unui anumit text, care la rândul său poate fi reimaginat din perspectiva unui personaj diferit sau conceput ca o continuare a textului original. Relaționarea cu trecutul poate fi realizată prin prisma unui personaj istoric victorian, precum și prin crearea unor ficțiuni noi care tratează temele de mare importanță pentru scriitorii victorienii. Clasificarea formulată de Heilmann și Llewellyn în *Neo-Victorianism: The Victorians in the Twenty-First Century, 1999-2009* (2010), care are drept criterii temele abordate, a primit de asemenea atenția cuvenită: romanele care se concentrează pe doliu, pierdere și regenerare, romanul care explorează imperialismul și diferite construcții ale subalternului, romanul care interoghează construcția rolurilor de gen și a sexualității prin prisma discursurilor științifice, romanul care interoghează

ideea de credință și conflictul acesteia cu știința și metafizica, care menționează tema spectralității, și romanul care compară relația dintre scriitor și cititor cu cea dintre magician și spectator.

Capitolul doi, intitulat „Sub ochii Lui”: Reprezentări ale femeii în romanele neovictoriene,” și capitolul trei, intitulat „În spatele ușilor închise: Moduri de reprezentare ale femeii în romanele lui Michel Faber, Sarah Waters și John Fowles,” au tratat cele mai importante aspecte și teme incluse în reprezentarea personajelor feminine în cinci romane neovictoriene și au discutat efectul pe care acestea le-ar putea avea asupra publicului cititor. Capitolul doi folosește conceptele de „femeie emancipată” și feminitate prezentând-o pe Sarah Woodruff (*The French Lieutenant's Woman*) în procesul de tranziție de la Sarah victoriană către o versiune mai contemporană, sexualizată și misterioasă a personajului, și pe Dora, personajul creat de Belinda Starling (*The Journal of Dora Damage*), care contrazice conceptul tradițional de feminitate.

Caracteristicile formale ale textului, precum și ale protagoniștilor săi, distanțează romanul lui John Fowles de tradiționala melodramă a femeilor victoriene. În ceea ce privește reprezentarea femeilor, romanul abordează convențiile tematice specifice romanului victorian: dorința feminină traumatizantă, femeia care luptă împotriva unui context ostil, o caracterizare polarizată a personajelor feminine și aluzia intertextuală la o poveste de dragoste imposibilă. Cu toate acestea, în construcția intrigii, trauma și sentimentele protagonistei nu sunt infantilizate, dar nici exprimate pe deplin. Astfel, reprezentarea femeilor prin intermediul caracterizării protagonistei romanului se apropie mai mult de experiența trăită a cititorului contemporan decât de cea a unui public victorian. Romanele pe care le-am analizat arată felul în care contextele specifice seducției sunt deosebit de relevante în construcția intrigii și în interpretarea personajelor. Vestimentația, ca metodă de exprimare a feminității și a frumuseții feminine, este o sursă fundamentală de simboluri. Dorința protagonistelor este împodobită cu semnificații prin vestimentație și prin felul în care hainele sunt purtate, făcând ca aceste podoabe să devină unul dintre motoarele care propulsează narațiunea.

Punerea în scenă a feminității, folosită să contureze aspectul fizic și comportamentul specifice idealului feminin, ascunde în anumite situații o femeie „monstruoasă”. Unul dintre elementele comune ale romanelor din acest capitol este dorința personajelor feminine reprezentată sub forma unei puteri spirituale transcendente, prin utilizarea hainelor, oglinzilor, sau cuvintelor, folosite ca mască a feminității convenționale. În romanul Belindei Starling, *The Journal of Dora Damage* (2008), „monstrul” este un produs al patriarhatului - un adevărat monstru înspăimântător prin modul în care își ascunde comportamentul anormal. Situația opresiunii economice a femeilor prin căsătorie și relațiile tulburi stabilite în mariaj, unde nu există o distribuție egală a puterii, constituie o potențială sursă a infidelității și a violenței fizice și psihologice. Totuși, acest context este subminat atât în *The French Lieutenant's Woman* (1969), cât și în *The Journal of Dora Damage* (2008) și *Mr. Timothy* (2006), prin intermediul personajelor feminine care reușesc să obțină independență pe plan personal și economic.

În capitolul trei, intitulat „În spatele ușilor închise: Moduri de reprezentare ale femeii în romanele lui Michel Faber, Sarah Waters și John Fowles,” s-a pus accentul pe reprezentarea prostituției și lesbianismului, în moduri indirecte sau ascunse, în literatura victoriană și în operele neovictoriene care reinventează sau rescriu subiectele tabu cu scopul de a „rectifica” memoria culturală. Un alt scop important al acestei abordări tematice este istoria producerii și consumului literaturii pornografice într-o piață și o societate patriarhală, care tratează femeile și subiectul homoerotismului ca obiecte de consum și comercializare. Astfel, energia transgresivă a acestor texte apropiază piața de consum și o transformă într-o literatură romantică homoerotică produsă și consumată în privat și nu neapărat pentru plăcerea bărbatului într-o societate patriarhală și heteronormativă. Textele literare folosite pentru a demonstra acest punct de vedere au fost *Fingersmith* (2002) de Sarah Waters și *The Crimson Petal and the*

White (2002) de Michel Faber. Folosirea tiparului romanului senzațional victorian necesită, aplicând interesele secolelor al douăzecilea și al douăzecișunulea, anumite acte subversive, în timp ce romanele discutate transformă romanul senzațional și-l aduc mai aproape de propria agendă.

Pornind de la premiza că romanele analizate sunt adaptări ale romanelor victoriene sau sunt inspirate de acestea, sursele originale, prin stabilirea unei serii de așteptări, pot fi un punct de plecare pentru o caracterizare preliminară a personajelor. Tiparele personajelor feminine prezente în ficțiunea victoriană, atât în romanele realiste cât și în cele gotice, și-au găsit o continuare în romanele neovictoriene prin prisma numărului mare de adaptări filmice și textuale, dar reapar transformate, de cele mai multe ori ca zone de conflict. Reprezentarea personajului feminin victorian ca „înger al casei” a fost folosită în romanele neovictoriene analizate ca punct de plecare în denunțarea dezechilibrului de putere și al influenței devastatoare pe care o are patriarhatul. Reprezentat direct sau implicit, modelul hegemonic de masculinitate creează de asemenea un ideal, o colecție de roluri „naturale” de gen, aproape imposibil de atins.

În capitolul patru, intitulat „Reprezentări ale masculinității neovictoriene în viziunea lui James Wilson și a lui Michel Faber,” romanul polițist *The Dark Clue* (2001), scris de Wilson, pune sub semnul întrebării procesul tradițional de scriere biografică, care susține că esența unei vieți sau a unui individ este o problemă (paradoxul existenței umane) care poate și trebuie să fie rezolvată. Hipertextul neovictorian interoghează hipotextul victorian, convențiile și caracterizarea lui J.M.W. Turner, o celebritate victoriană.

Reprezentarea nostalgică a bărbatului în spațiul privat și în spațiul public în *The Dark Clue* este adeseori subversivă și are anumite ținte. Romanul inversează scopul folosirii documentelor epistolare așa cum este cunoscut în literatura victoriană și principiul de bază al unei continuări novelistice, care este să ofere un final diferit pentru o poveste cunoscută. De asemenea, Wilson schimbă personajele lui Walter și Marian, fapt ce duce la transformarea unui roman polițist, cu un final logic și coerent, într-o încercare eșuată a două personaje idealiste, implicate într-o cruciadă etică și spirituală, de a desluși misterul unei vieți și de a îndrepta greșelile trecutului prin redactarea biografiei lui Turner. Deși investigația se anunța ca o sarcină ușoară, situația se schimbă gradual, pe măsură ce limitele dintre autorul biografiei și subiect se disipează. Tiparul de bază al unei biografii este subminat de un text biofilic cu elemente anti-polițiste și anti-psihanalitice.

Deși obiectivul inițial al subcapitolului intitulat „Domesticitatea masculină în *The Crimson Petal and the White* (2002) de Michel Faber” a fost să investigheze modul în care Michel Faber reprezintă tema masculinității în contextul spațiului domestic în romanul *The Crimson Petal and the White* (2002), concluziile la care am ajuns au dezvăluit o realitate complexă și, într-o oarecare măsură, surprinzătoare. În plus față de modul în care tema masculinității a fost abordată în romanele victoriene și în contextul cultural al secolului al nouăsprezecelea, s-a observat, cu o oarecare ironie, că discursul critic contemporan despre ce înseamnă masculinitatea nu diferă față de cel de atunci.

Tema masculinității a fost abordată în romanele lui Faber și Wilson din diferite perspective teoretice, în cadrul sau în afara ierarhiei de gen, în care raporturile de putere ocupă un loc central în sensul dat societății, identității și relațiilor. Astfel, *The Dark Clue* și *The Crimson Petal and the White*, ca texte neovictoriene, re-evaluează atât reprezentările trecute și prezente ale masculinității victoriene, oferind resursele de care are nevoie cititorul contemporan pentru a evalua nu doar trecutul victorian și relația acestuia cu prezentul, dar și felurile în care autorii relaționează cu publicul cititor și explorează nevoia de a restabili legături emoționale.

În capitolul cinci, intitulat „Elemente neovictoriene în romanele steampunk contemporane,” curentul steampunk a fost întrețesut cu recunoașterea perioadei istorice a

secolului al nouăsprezecelea, locuri imaginare și particularitățile *novum*-ului cu scopul de a satisface așteptările cititorilor. Supranaturalul introdus în perioada victoriană și în secolul al nouăsprezecelea pătrunde în lumile secundare ale fanteziei, trimițând cititorul de la o lume la alta, atât în trecut cât și în prezent. Totodată, folosirea frecventă a termenului „ucronie” se bazează pe intersectările narative și pe întrebările „ce-ar fi fost dacă” caracteristice a ce s-ar fi putut întâmpla și ce s-a întâmplat în realitate undeva în univers. Surprinzând aceste aspecte, romanele steampunk din seria *The Parasol Protectorate* (2009), *Perdido Street Station* (2003), *The Difference Engine* (2011) și seria lui Kate Locke, *The Immortal Empire* (2012) au evidențiat defectele, problemele nespuse și eșecurile care au îngăduit acestor noi lumi fantastice să prindă rădăcini și să se dezvolte.

Romanul lui China Mieville, *Perdido Street Station* (2003), poate fi comparat cu niște ferestre ale postmodernismului, uneori ornate excesiv cu obiecte neobișnuite care îngreunează misiunea cititorului de a vedea istoria din spatele ficțiunii. Asemeni celorlalte opere steampunk analizate în acest capitol, romanul lui Mieville demonstrează că ficțiunea steampunk, cu elementele sale de fantezie neovictoriană, nu poate atinge transparența unei ferestre clasice către trecut. Comparativ, lecturarea romanelor scrise de Gail Carriger în perioada 2009-2012, din seria *The Parasol Protectorate*, nu necesită un efort considerabil din partea cititorului; acesta este purtat de umorul textului, de personaje și de aventurile prezentate, în ciuda faptului că limbajul hibrid folosit de autoare nu trece neobservat și marchează textul ca fiind unul diferit. Procesul de reconstruire a trecutului istoric îi aparține cititorului și se rezumă la lumea fictivă și la xeno-enciclopedia acesteia. Deși dialogul intertextual și uchronic este subtil și complex, este în mod egal accesibil: umorul, aventurile năstrușnice, personajele pline de culoare, intriga sentimentală învăluiesc dimensiunea neovictoriană a textelor cu scopul de a distribui un produs captivant. Totodată, *The Difference Engine* (2011) de William Gibson și Bruce Sterling riscă să descurajeze un public care nu a fost deja familiarizat cu cyberpunk-ul sau cu metaficțiunea istoriografică.

Romanele scrise de Gail Carriger, China Mieville, Kate Locke, Sterling și Gibson trec dincolo de limitele ficțiunii para-literare pe măsură ce incursiunea în universul ficțional este dublată de speculație, iar elementele neovictoriene adăugate aduc mai multe caracteristici formale și ideologice fanteziei. De asemenea, neovictorianismul se bazează pe familiaritatea cititorului cu istoria reciclată și cu narațiunile secolului al nouăsprezecelea. De aceea, scrierile fanteziste se folosesc de intertextualitate din moment ce fiecare text, ca parte a unei categorii literare deja suficient exploatată, trebuie să-și justifice relevanța comercială.

Așa cum reiese din sinteza acestor sisteme și structuri în care au fost incluse romanele din corpusul tezei, ele își modifică potențialul subversiv, nu se îndepărtează prea mult de paradigmele postmoderniste, în timp ce se asociază unor principale serii de întrebări pe care diverși critici postmoderniști le-au clasificat drept certitudini culturale dominante. Într-adevăr, romanele citează sau fac aluzie la teme recurente din literatura postmodernă: codificarea și producerea realității sub legea sistemului de semne și producerea simulacrului; contestarea realității ca fapt și reconstituirea ei ca ficțiune la care noi, ființele umane, ne asociem în mod colectiv; canibalizarea autenticității istorice care duce la folosirea exagerată a imaginilor din trecut și a stilurilor specifice acestuia; impunerea unei impresii universale artificiale conform căreia ideile, acțiunile și evenimentele izolate devin centrale.

Este evident că diferitele curente aparținând criticilor, teoreticienilor și filozofilor postmoderni au fost apropiate de către cercetători și au pătruns profund în literatură și în critica literară cu diferite orientări, cum ar fi critica feministă, studiile de gen, postcolonialism, ecocritică și altele. Astfel, dacă această apropiere a tendinței subversive postmoderniste de către lumea academică poate fi văzută ca o îmblânzire a brutalității seductive pe care o au aceste discursuri, romanul neovictorian poate fi interpretat ca un roman care întărește discursurile corecte din punct de vedere politic și atent elaborate din punct de vedere academic. În acest fel,

romanul neovictorian creează un alt tip de narațiune convențională care dictează scenarii ce garantează că romanul nu va insulta niciun grup care militează pentru politicile identitare sau probleme privind justiția restaurativă. Nici cercetătorii care evaluează operele literare sau selectează canonul de texte nu pot să prioritizeze studiul unuia în detrimentul altuia cu argumente solide.

În plus, romanul neovictorian, prin condamnarea sistemelor hegemonice și a discursurilor monologice, este văzut ca încercând să aproprieze suferința cauzată de varii structuri opresive și să dezactiveze posibila vină resimțită pentru complicitate în aceste situații, transformând-o, mai degrabă, într-o traumă umană colectivă și împărtășită de o scriitură subversivă, care, de fapt, orientează textul în direcția reafirmării conservatoare a status-ului quo. Încă o dată, romanul neovictorian pulsează prin ezitățile formelor și cromatica unei holograme. Asemănător altor situații, este la latitudinea cititorului să decidă unghiul sursei de lumină care va încuraja un anumit mod de a citi textul.

Dacă, din punct de vedere tematic, presupusa subversiune a romanului neovictorian ar putea fi pusă la îndoială, în această teză am cercetat subversiunea strategiei metafictionale, care constă în distrugerea constantă a cadrelor create pentru lumea fictivă, în mod special plecând de la incursiunile explicite ale figurii auctoriale în profunzimea textelor, ca gest nostalgic recurent în corpusul selectat, care încearcă să restaureze anumite puteri ale autorului. În plus, fiecare roman oferă particularități tematice, formale și universale dintr-un spectru larg.

Analiza desfășurată pornind de la sistemul teoretic-metodologic, prezentat în primul capitol, a condus la o serie de concluzii. Romanul neovictorian demonstrează forța și abilitățile necesare unor acte subversive de natură simbolică menite să demonteze, destabilizeze și să conteste sistemele hegemonice și structurile conceptuale monologice ce corespund intereselor postmodernismului.

Prin traiectoria analitică a corpusului am demonstrat că romanele neovictoriene conțin anumite elemente de nostalgie. Un astfel de element esențial se regăsește în actul narativ, în contextul lecturii ca experiență recompensatoare, care caută să promoveze legăturile emoționale dintre autori și cititori și care izvorăște din recâștigarea încrederii în însăși puterea unei povești bune și în experiențele imersive favorizate de iluzia verisimilitudinii, inocența pierdută și viziunile utopice ale altor locuri și ale altor epoci. De asemenea, am observat o reconstruire mercantilă a trecutului, articulată dintr-un prezent care investește în imagini ale trecutului, cărți poștale în culori sepie, haine retro și stiluri revitalizate. Cu o oarecare urmă de complicitate, romanul neovictorian participă la procesul de comercializare a trecutului. De cele mai multe ori, romanul neovictorian profită de imaginile stereotipice ale erei victoriene cu scopul de a crește interesul privind această perioadă, pentru a oferi divertisment (de exemplu, prin numeroasele evocări ale spațiilor gotice) și pentru a evidenția diferența dintre opiniile valabile în trecut și cele din prezent, mai tolerante și mai exacte.

Ca texte comemorative sau narațiuni de amintiri culturale, romanele incluse în corpus demonstrează faptul că au capacitatea de a reformula trecutul în moduri care merg dincolo de simpla interogare a abordărilor tradiționale cu scopul de a căuta un adevăr istoric ce se presupune a fi la vedere. Cu alte cuvinte, modul în care romanele au fost interpretate a stimulat posibilitatea lor de a depăși limitele metafictionii istoriografice și au ilustrat punctul de vedere exprimat de Marie-Louise Kohlke (2008) despre cum autorii neovictorienii își imaginează trecutul victorian.

Am demonstrat și faptul că romanele din corpus sunt pătrunse de o dorință nostalgică de a recupera certitudinile pierdute sau goale de înțeles, cum ar fi subminarea figurii auctoriale, desființarea structurilor postructuraliste prin care sunt stabilite diversele grade de nemulțumire privind poziția incertă ocupată în prezent. O astfel de incertitudine este cauzată de o presiune puternică și, de cele mai multe ori, contradictorie, cum ar fi necesitatea impusă de lumea academică de a deține cunoștințe specializate de critică și teorie literară, ale căror stăpânire și

aplicare în practica de scriere face parte din lista de așteptări. Acestei necesități se adaugă presiunea impusă de lumea editorială, mercantilă, care solicită exploatarea anumitor perioade istorice ca parte a exploatării culturii, văzută ca o activitate economică profitabilă. De cele mai multe ori, aceste cerințe intră în conflict și există destulă presiune de a vinde și, astfel, de a atrage atenția unui public cititor convențional.

Am accentuat faptul că romanele incluse în corpus au fost publicate în contextul presiunii puternice și într-un cadru în care apetitul pentru lectură nu include neapărat aceleași gusturi ca ale unui public de elită, dar autorii trebuie să răspundă și unui public plictisit să citească texte aride, extravagant de complexe sau cărora le lipsește logica structurală asemenea textelor tipic postmoderne, care pot produce cititorului de rând sentimentul de dezamăgire. Astfel, textul neovictorian, cu gesturile sale nostalgice, prin faptul că se întoarce într-un trecut transformat în obiect al dorinței și revenirii, nu doar al subversiunii și disputei, poate fi interpretat și ca o subversiune a prezentului.

Pe lângă condițiile culturale în care au fost scrise, ceea ce unește corpusul sunt, pe de o parte, subversiunea sistematică a strategiei metafictionale considerată paradigmatică, și, de cealaltă parte, diversele strategii auctoriale folosite pentru a recâștiga controlul și autoritatea care nu depind de figura autocratică și autotelică a autorului, ci de strategii alternative cum ar fi, printre altele, multiple intrigi inserate în narațiune, restaurarea și remodelarea genurilor literare și prezența în contextele lor istorice naturale a unor stiluri estetice transgresive. Astfel de strategii pe care le-am identificat în această analiză, împreună cu strategiile metafictionale recurente în corpusul tezei, prolificitatea intertextualității, conștientizarea faptului că sunt purtate în diferite opere demonstrează că personajele și migrarea lor de la diverse niveluri ontologice nu reușesc să împiedice experiențele imersive asociate tocmai cu râvnitele puteri atribuite figurii autorului victorian.

Diversi teoreticieni au dezbătut termenul de „dublă-codificare” în legătură cu romanul postmodernist. Printre ei, Linda Hutcheon a reabilitat acest concept și l-a incorporat în definiția pe care a dat-o parodiei postmoderniste, referindu-se la parodie ca fiind dublu-codificată pentru că „duplicitatea ambivalentă a codificării parodice poate fi ușor rezolvată printr-o singură decodificare.” (1989: 117) Christian Gutleben face o referire implicită la dubla codificare a romanului atunci când discută despre forma sa hibridă sau oximoronică în “Hybridity as Oxymoron: An Interpretation of the Dual Nature of Neo-Victorian Fiction” (2011). Pentru Gutleben, hibridizarea nu constă doar în suprapunerea eterogenă a unui text Victorian folosind limbajul caracteristic epocii cu un text contemporan care folosește limbajul contemporan. Din contră, este prezentă în același text aparent omogen, dar având un sistem de dublă enunțare, așa cum este și cazul romanului neovictorian, care, pe de o parte, se străduiește să păstreze coerența lumii victoriene, și pe de altă parte, se adresează unui public contemporan și preocupărilor actuale. Cu alte cuvinte, în opinia lui Gutleben, romanul este dublu-codificat, oxymoronic sau hibrid, pentru că are un cod și un referent victorian, dar destinatarul și mesajul sunt contemporane. (62-63)

Urmând acest studiu, am dovedit că romanul neovictorian postmilennial prezintă caracteristicile unui nou tip de dublă codificare care constă în păstrarea intereselor tematice ale postmodernismului și în adoptarea unei forme hibride care combină victorianismul (de exemplu, genuri și stiluri literare transgresive și „vulgare”; celebrarea experienței narațiunii imersive) cu metaficțiunea postmodernistă (de exemplu, intertextualitatea exuberantă și tehnicile metafictionale cu sau fără deranjarea nivelurilor ontologice). Descrierea acestui nou tip de dublă codificare adaugă complexitate și un nivel de subtilitate unei categorii de romane care au fost de altfel descrise drept texte care sunt în mod simultan caracteristice curentului postmodern și îmbibate cu o istoricitate reminiscentă romanului scris în secolul al nouăsprezecelea sau care reprezintă revitalizarea romanului victorian într-un format

postmodern. Acest nou mod de dublă codificare poate semnala o căutare intensă a unei noi paradigme narative.

Dacă se consideră că această dialectică are un anumit grad de aplicabilitate la fenomenul studiat, atunci se poate concluziona că romanul neovictorian nu se opune în mod radical predecesorului său, pentru că, așa cum am arătat, păstrează încă numeroase strategii metafictionale caracteristice postmodernismului. De asemenea, romanul neovictorian nu se angajează într-un process de completă schimbare ci se înfruptă din bogățiile trecutului și, fără a proceda la tranziții superficiale sau la un conformism confortabil, caută să salveze resursele care permit, prin heterozisul astfel format, să evidențieze modurile în care imaginea unui trecut saturat poate fi depășită.

Timpurile noastre par să fi surprins romanul neovictorian în plin proces de întoarcere la o ordine care încă nu a avut timp să se manifeste într-un mod evident, deși câteva principii ale sale sunt clare. Romanul neovictorian nu renunță la tentația unei docilități obediente, iar misiunea de a exprima anxietate și discomfort față de paradigmele existente este încă prezentă în astfel de romane recente. Abilitățile multiple de hibridizare ale romanului neovictorian nu au fost și nu pot fi pe deplin explorate în cercetarea de față. Ele rămân să formeze subiectul unor cercetări viitoare.

Bibliografie selectivă:

A. Surse primare

- Bayard, Louis. *Mr. Timothy*. London: HarperCollins Publishers, 2006. e-book
- Carriger, Gail. *Soulless*. (*The Parasol Protectorate*, Book 1), New York: Orbit, 2009
- Carriger, Gail. *Changeless*. (*The Parasol Protectorate*, Book 2) New York: Orbit, 2010
- Carriger, Gail. *Blameless*. (*The Parasol Protectorate*, Book 3) New York: Orbit, 2010
- Carriger, Gail. *Heartless*. (*The Parasol Protectorate*, Book 4) New York: Orbit, 2011
- Carriger, Gail. *Timeless*. (*The Parasol Protectorate* Book 5) New York: Orbit, 2012.
- Faber, Michel. *The Crimson Petal and The White*. London and New York: Cannongate, 2002. e-book
- Fowles, John. *The French Lieutenant's Woman*. London: Signet Edition, 1969. e-book
- Gibson, William and Sterling, Bruce. *The Difference Engine*. London: Orion Publishing Co., 2011
- Harding, John. *Florence and Giles*. London: HarperCollins Publishers, 2010.
- Locke, Kate. *God Save the Queen*. (*The Immortal Empire*, Book 1) London: Hachette Digital, 2012.
- Locke, Kate. *The Queen is Dead*. (*The Immortal Empire* Book 2) London: Hachette Digital, 2012.
- Locke, Kate. *Long Live the Queen*. (*The Immortal Empire* Book 3) London: Orbit, 2013.
- Mieville, China. *Perdido Street Station*. New York: Del Rey Books, 2003
- Starling, Belinda. *The Journal of Dora Damage*. London and New York: Bloomsbury Publishing, 2008. E-book
- Waters, Sarah. *Fingersmith*. London: Hachette Digital, 2002. e-book
- Wells, H.G. *The Time Machine*. New York: Dover Publications, Inc., 1995
- Wilson, James. *The Dark Clue*. New York: Grove Press, 2001. e-book

B. Surse secundare

- Atkinson, Juliette. *Victorian Biography Reconsidered: A Study of Nineteenth-Century 'Hidden' Lives*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2010.
- Baudrillard, Jean. *Simulacra and Simulation*. Michigan: Michigan University Press, 1995.
- Boehm-Schnitker, Nadine and Gruss, Susanne (eds.). *Neo-Victorian Literature and Culture: Immersions and Revisitations*. New York and London: Routledge, 2014.
- Bradstock, Andrew, Sean Gill, Anne Hogan and Sue Morgan (eds.). *Masculinity and Spirituality in Victorian Culture*. London: Macmillan Press LTD, 2000.
- Brindle, Kym. *Epistolary Encounters in Neo-Victorian Fiction: Diaries and Letters*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Carroll, Samantha. "Putting the 'Neo' back into Neo-Victorian". *The Journal of Neo-Victorian Studies*. 2010, vol. 3, iss. 2: 172-205.
- Ciugureanu, Adina. *Victorian Selves (A Study in the Literature of the Victorian Age)*. Constanta: Ovidius University Press, 2004.
- Clayton, Jay. *Charles Dickens in Cyberspace. The Afterlife of the Nineteenth Century in Postmodern Culture*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Coltrane, Scott. *Family Man: Fatherhood, Housework, and Gender Equity*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Cunningham, Gail. *The New Woman and the Victorian Novel*. London and Basingstoke: The Macmillan Press LTD, 1978.
- Dinter, Sandra. "The Mad Child in the Attic: John Harding's *Florence and Giles* as a Neo-Victorian Reworking of *The Turn of the Screw*". *The Journal of Neo-Victorian Studies*. 2012, vol. 5, iss. 1: 60-88.
- Foucault, Michel (1976). *The Will to Knowledge. The History of Sexuality Volume 1*. Tr. By Robert Hurley. London: Penguin Books, 1998.
- Foucault, Michel (1976). *Mental Illness and Psychology*. Tr. by Alan Sheridan. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, 1987.
- Gay, Penny, Johnston, Judith and Waters, Catherine (eds.). *Victorian Turns and Victorian Returns: Essays on Fiction and Culture*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- Gutleben, Christian. *Nostalgic Postmodernism: the Victorian Tradition and the Contemporary British Novel*. New York: Rodopi, 2001.
- Hadley, Louisa. *Neo-Victorian Fiction and Historical Narrative. The Victorians and Us*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Hart, Lynda. *Fatal Women: Lesbian Sexuality and the Mark of Aggression*. London: Routledge, 1994.
- Heilmann, Ann. *Neo-/Victorian Biographilia and James Miranda Barry: A Study in Transgender and Trangenre*. London: Palgrave Macmillan, 2018. eBook
- Heilmann, Ann and Llewellyn, Mark. *Neo-Victorianism: The Victorians in the Twenty-First Century, 1999-2009*. New-York: Palgrave, 2010.
- Hutcheon, Linda. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. New York: Routledge, 1988.
- Hutcheon, Linda. *The Politics of Postmodernism*. New York: Routledge, 1989.
- Jameson, Fredric. *Postmodernism, Or, the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press, 1991.
- Jones, B. Jason. "Steampunk & the Neo-Victorian in Alan Moore's *Lost Girls* and *The League of Extraordinary Gentlemen*". *The Journal of Neo-Victorian Studies*. 2010, vol. 3, iss. 1: 99-126

- Kaplan, Cora. *Victoriana: Histories, Fictions, Criticism*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Kirchknopf, Andrea. "(Re-) Workings of Nineteenth-Century Fiction: Definitions, Terminology, Contexts". *The Journal of Neo-Victorian Studies*. 2008, vol. 1, iss. 1: 53-80.
- Kohlke, Marie-Louise. "Introduction: Speculations in and on the Neo-Victorian Encounter". *The Journal of Neo-Victorian Studies*. 2008, vol. 1, iss. 1: 1-18.
- Kohlke, Marie-Louise. "Neo-Victorian Biofiction and the Special/Spectral Case of Barbara Chase-Riboud's *Hottentot Venus*". *Australasian Journal of Victorian Studies*. 2013, vol. 18, iss. 3: 4-21.
- Kohlke, Marie-Louise. "A Neo-Victorian Smorgasbord: Review of Ann Heilmann and Mark Llewellyn's 'Neo-Victorianism: The Victorians in the Twenty-First Century, 1990-2009'." *The Journal of Neo-Victorian Studies* (2010): 206-217.
- Kohlke, Marie-Louise and Gutleben, Christian (eds.). *Neo-Victorian Families: Gender, Sexual and Cultural Politics*. Amsterdam and New York: Rodopi, 2011.
- Kohlke, Marie-Louise and Gutleben, Christian (eds.). *Neo-Victorian Tropes of Trauma: The Politics of Bearing After-Witness to Nineteenth-Century Suffering*. Amsterdam and New York: Rodopi, 2010.
- Kontou, Tatiana. *Spiritualism and Women's Writing: From the Fin de Siècle to the Neo-Victorian*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Kucich, John and Sadoff, F. Dianne (eds.). *Victorian Afterlife: Postmodern Culture Rewrites the Nineteenth Century*. Minneapolis: Minnesota Press, 2000.
- Lackey, Michael. *Biofiction: An Introduction*. New York and London: Routledge, 2022
- Marcus, Sharon. *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2007.
- Marcus, Steven. *The Other Victorians. A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth-Century England*. London and New York: Routledge, 1964.
- Mayhew, Henry (1851). *Voices of Victorian London: in Sickness and In Health*. London: Hesperus Press Limited, 2011.
- Mitchell, Kate. *History and Cultural Memory in Neo-Victorian Fiction. Victorian Afterimages*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Novak, Caterina. "Those Very 'Other' Victorians: Interrogating Neo-Victorian Feminism in *The Journal of Dora Damage*". *The Journal of Neo-Victorian Studies*. 2013, vol.6, iss. 2: 114-136.
- Novotny, J. Patrick. "Chapter 6: No Future! Cyberpunk, Industrial Music and the Aesthetics of Postmodern Disintegration". Eds. Donald M. Hassler and Clyde Wilcox. *Political Science Fiction*. Columbia: University of South Carolina Press, 1998, p. 99-123.
- Perschon, Mike. *The Steampunk Aesthetic: Technofantasies in a Neo-Victorian Retrofuture*. Edmonton: University of Alberta, 2012.
- Plain, Gill and Sellers, Susan (eds.). *A History of Feminist Literary Criticism*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Schiller, Dana. "The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel". *Studies in the Novel*. 1997, vol. 29, iss. 4: 538-560.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press, 1985.
- Showalter, Elaine. *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- Showalter, Elaine. *The Female Malady: Women, Madness, and English Culture, 1830-1980*. New York and London: Penguin Books, 1985.

- Shuttleworth, Sally. "Natural History: the Retro-Victorian Novel". Ed. Elinor Schaffer. *The Third Culture: Literature and Science*. Berlin: De Gruyter, 1998.
- Sweet, Matthew. *Inventing the Victorians: What We Think We Know about Them and Why We're Wrong*. London: Faber and Faber, 2001.
- Tosh, John. *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. New Haven and London: Yale University Press, 2007.
- White, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1973.
- Wilson, A. N. *The Victorians*. London: Arrow Books, 2003.
- Wolfreys, Julian. *Victoriographies*. New York: Palgrave Macmillan, 1999.

C. Articole și interviuri

- Carriger, Gail. "How Soulless Got its Cover", October 7, 2009.
<https://gailcarriger.com/2009/10/07/how-soulless-got-its-cover/>
- La Ferla, Ruth. "Steampunk Moves Between 2 Worlds". May 8, 2008.
<https://www.nytimes.com/2008/05/08/fashion/08PUNK.html>
- Perschon, Mike. "All This and a Steampunk Volkswagon: *The Curious Case of the Clockwork Man* by Mark Hodder" May 10, 2011
<https://www.tor.com/2011/05/10/all-this-and-a-steampunk-volkswagon-the-curious-case-of-the-clockwork-man-by-mark-hodder/>
- Woolf, Virginia. "Professions for Women", 1931.
<http://www.sfu.ca/~scheel/english338/Professions.html>